

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Рівне – 2018

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 30. – Рівне: РДГУ, 2018. – 241 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій - доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт - доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2018 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

9. Хмельков С.А. Бетонные и железобетонные сухопутные фортификационные сооружения. –М.: ВИА РККА, 1937. – 128 с.
10. Хмельков С.А., Унгерман Н.И. Основы и формы долговременной фортификации. – М.: Воениздат, 1931. – 295 с.

УДК 94(477)»1939/1945»

Тетяна Карпухіна, Тетяна Одарчук

УКРАЇНА В ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У даній статті висвітлене питання про українські землі в планах іноземних держав на початковому етапі Другої світової війни. Еволюція державного устрою Польщі у напрямку тоталітаризму завершилася утворенням у 1937 р. проурядової партії Табір національної єдності (ТНЄ). Прихильники авторитарних методів правління, об'єднавшись навколо Е.Ридз-Смігли, ставили мету згуртувати польське суспільство навколо ідеї оборони держави.

Вирішення українського питання планувалося здійснювати в двох напрямках. Перший – залагодження проблеми на міжнародному рівні, зокрема шляхом домовленості з Німеччиною, яка вміло використовувала українську карту для тиску на країни, у складі яких знаходились окремі українські території, й на Польщу в тому числі. Другий – радикальне розв'язання української проблеми безпосередньо в межах Речіпосполитої.

Представники польського руху опору розуміли: для налагодження співпраці з українцями, потрібно, щоб останні виступили спільним фронтом. Усвідомлювали вони також і те, що в цій справі потрібно не лише заручитися підтримкою з боку союзників, але й позбавитись так званого „комплексу захисників Львова” з усіма його негативними наслідками.

Ключові слова: Друга світова війна, польській рух опору, Річпосполита, Табір національної єдності (ТНЄ).

This article describes the Ukrainian lands in the plans of foreign states at the initial stage of the Second World War. The evolution of Poland's state domination towards totalitarianism culminated in the formation in 1937 of a pro-government party of the National Unity Camp. Representatives of the Polish resistance movement understood: in order to establish cooperation with Ukrainians, it is necessary that the latter act as a common front.

Key words : Second World War, Polish resistance movement, Rzeczpospolita, national unity camp.

Намагаючись вирішити українську проблему наприкінці 30-х рр. польський уряд зупинився на найрадикальніших методах її розв'язання. Переломним у зміні політики польської влади щодо українців став 1935 р., коли після смерті Ю.Пілсудського право-радикальні сили Польщі розпочали боротьбу за вплив у країні. Боротьба між прихильниками «державної асиміляції» українців та радикального розв'язання українського питання завершилась перемогою останніх. Після відставки 12 жовтня 1935 р. В. Славека з посади прем'єр-міністра у правлячому таборі фактично не було авторитетного лідера, який зміг би продовжити курс на „нормалізацію”.

Еволюція державного устрою Польщі у напрямку тоталітаризму завершилася утворенням у 1937 р. проурядової партії Табір національної єдності (ТНЄ). Прихильники авторитарних методів правління, об'єднавшись навколо Е.Ридз-Смігли, ставили мету згуртувати польське суспільство навколо ідеї оборони держави[1;15].

Для того, щоб раз і назавжди покласти край домаганням українців отримати незалежність, влада взяла курс на витіснення, а фактично на повне очищення „східних кресів” від українського населення шляхом його примусового виселення та поступової асиміляції і ополячення. За рахунок послаблення позицій української меншини на теренах Галичини та Західної Волині планувалося докорінне збільшення польського елемента в регіоні. Новий етап у національній політиці Польщі спрямований на створення однонаціональної держави розпочався екстермінаційними діями військових кіл. Особливо активно в цьому напрямку діяв, починаючи з 1937 р. Корпус охорони пограниччя (КОП).

Слід зазначити, що своєрідним підсумком польсько-українських стосунків у міжвоєнний період стала «Декларація Центрального Комітету УНДО в справі становища українського народу в польській державі» від 7-го травня 1938-го року [9, 28]. У ній зазначалося, що політика нормалізації стосунків між польським та українським народами, яка проводилась УНДО впродовж трьох років, не призвела до позитивних наслідків. Провину за невдачу політики нормалізації Центральний Комітет повністю

покладав на польський уряд, який за словами „Декларації...” не тільки не заважав, але й навпаки часто був співучасником негативних вчинків щодо українців. Серед них наводилися наступні: негативна політика щодо української церкви, намагання постійно внести розлад в консолідацію українського народу, ввівши поняття „русинів” та всіляко підтримуючи думку про існування різних племен, на зразок лемків, гуцулів, волиняків, поліщуків, які, нібито, були зовсім різними окремими племенами, виключення українських селян з процесу парцеляції, особливо на прикордонних територіях, відбір права до навчання рідною мовою, недопущення українців до самоврядування та участі в політичному житті країни, постійні репресії щодо українського культурного життя тощо. Водночас вже тоді, у 1938 р., УНДО попереджало, що така політика рано чи пізно призведе до використання її ворожими чинниками (СРСР та Німеччиною) стане загрозою миру і може призвести до протистояння [9, 3].

Можна припустити, що ініціативу розробки радикальної програми направленої не лише на придушення українського національно-визвольного руху, але й взагалі проти розвитку національної свідомості та самобутності українського народу, схвалив Е. Ридз-Смігли [6, 20]. Вирішення українського питання планувалося здійснювати в двох напрямках. Перший – залагодження проблеми на міжнародному рівні, зокрема шляхом домовленості з Німеччиною, яка вміло використовувала українську карту для тиску на країни, у складі яких знаходились окремі українські території, й на Польщу в тому числі. Другий – радикальне розв’язання української проблеми безпосередньо в межах Речіпосполитої.

Польській дипломатії вдалося досягти домовленості з керівництвом Третього рейху про фактичну підтримку своєї політики щодо українців. Виношуючи плани війни з Польщею, Гітлер з легкістю підтримав процес вироблення спільної позиції в українському питанні для того, щоб приспати пильність офіційної Варшави. 5-го січня 1939 р. у розмові з міністром закордонних справ Речіпосполитої Ю. Беком він запевнив, що Німеччина за будь-яких обставин зацікавлена у збереженні сильної національної Польщі. В свою чергу польський міністр заявив, що «Україна» це польське слово яке означає «східні прикордонні землі», котрі «протягом десятиліть позначали території, розташовані на схід від польських володінь вздовж Дніпра» [11, 17].

Позицію Гітлера підтвердив і міністр закордонних справ Німеччини Й. Ріббентроп. При обговоренні ставлення обох держав до «Великої України», яке відбулося між ним і Ю. Беком 6-го січня 1939 р., він підкреслив, що розуміє занепокоєння уряду Польщі, пов’язане з наростанням українського руху, викликаним подіями в Карпатській Україні, і заявив, що є реальна можливість вирішити українське питання за умови їхнього тісного співробітництва [5, 21]. Позицію Німеччини він охарактеризував так: «Ми зацікавлені в радянській Україні постільки поскільки всюди чинимо росіянам шкоду...тому природно, що підтримуючи контакти з російською Україною ми ніколи не мали жодних справ з польськими українцями. Навпаки, це суворо заборонялося фіурером, який вже виклав свою негативну позицію стосовно Великої України» [7, 21]. Заручившись обіцянками Третього рейху та з огляду на внутрішньополітичну ситуацію в країні, пов’язану з наростанням національно-визвольного руху, польський уряд взяв курс на тотальні репресії, асиміляцію та ополячення українців на їх власних етнічних теренах.

Напруга в польсько-українських стосунках вилилась в рішення офіційної влади розв’язати наболілу проблему радикальними методами. У Варшаві прийшли до висновку, що справа ліквідації українського питання в попередній час просувалася занадто повільно, а тому повноваження щодо її розв’язання потрібно перебрати на себе уряду.

На думку М. Сивіцького, поштовхом до такого рішення став меморіал від 28-го листопада 1938 р., прийнятий Секретаріатом порозуміння польських суспільних організацій. В ньому йшлося про необхідність захисту польської спільноти від переслідувань зі сторони української більшості на «східних теренах» [9, 269]. Для того, щоб орієнтуватись у ситуації, було здійснено опрацювання національного складу 84 повітів на теренах «східних кресів». Метою проекту було встановити на скільки потрібно збільшити чисельність поляків в тому чи іншому повіті, щоб вони там становили не менше 51% від загальної кількості населення [9, 148-159]. 25-28 січня 1939 р. відбулися засідання Ради міністрів на чолі з Е. Ридз-Сміглим. На них було прийнято рішення про те, щоб кожен міністр до 15-го лютого 1939 р. надав інформацію про кількість українців, що знаходяться у підпорядкуванні його міністерства і план ліквідації української проблеми в рамках підзвітної йому інституції [18; 433, 243; 434, 116].

Дещо проливає світло на плани польської влади виступ директора Департаменту віровизнання при Міністерстві віровизнання та суспільної опіки Г. Дуніна-Борковського на нараді керівників східних воєводств, яка відбулася 14-го лютого 1939 р. Він заявив що метою діяльності влади на теренах східних воєводств має бути колонізація [9, 36].

15-го лютого 1939 р. міністр суспільної опіки Ж. Костялковський звернувся до Ради Міністрів з листом, у якому виклав пропозиції щодо «посилення польськості» на східних теренах. Він підкреслював, що одним з головних завдань є забезпечення працею безробітних поляків, а також надання виключно їм земельних ділянок. Це, на його думку, мало призвести до збільшення кількості добровольців на

переселення до східних воєводств. З іншого боку, ним пропонувалось полегшити і усіляко підтримувати еміграцію українців за кордон, а також поширити акцію, направлену на посилення польського «стану посядання» на інші терени Західної України, особливо на Волинь [8, 269].

На початку 1939 р. Міністерство справедливості видало ухвалу про залучення до роботи на східних теренах, конкретно мова йшла про Львів, польських адвокатів. З цією метою було вирішено заборонити вступ до адвокатських спілок на теренах Польщі, крім східних воєводств, де вступний внесок було зменшено з 800 до 500 злотих. У разі, якщо б і такі умови не спрацювали, пропонувалося застосувати примусове залучення польських юристів на роботу у східні воєводства. Причиною такої жорсткої позиції стало те, що, згідно з даними документу, п'ять-шість з десяти адвокатів повертається, не бажаючи там працювати [9, 90]. Серед причин, які вплинули на небажання поляків займатись адвокатською діяльністю на теренах Східної Малополющі, називалися: висока конкуренція зі сторони євреїв та українців, а також побоювання терору з боку останніх [8, 269].

В руслі запланованої урядом акції Міністерством комунікації на початку 1939 р. було ухвалено документ «Посилення польського елемента в Східній Малополющі». Згідно з оперативними даними, які мало міністерство, 800 працівників-українців, котрі на залізниці обіймали більш-менш значні посади, були ненадійним елементом. В зв'язку з цим пропонувалось усунути їх від виконання обов'язків, а на звільнені місця призначити поляків [18, 334-335]. Подібного роду ухвалу було прийнято Міністерством економіки і торгівлі. В документі зазначалося, що успішне розв'язання української проблеми напряму залежить від збільшення кількості польського населення на теренах Східної Малополющі. Цифра ця мала становити більш як 50% на користь поляків. Поряд з перерахуванням методів, які застосовувалися владою для досягнення цієї мети (парцеляція, осадництво, ревідикація зрусифікованої загородової шляхти) відзначалося, що найкращі можливості для збільшення кількості польського елемента на «східних кресах» склалися у містах [8, 290]. Саме поява сильного міщанства, на думку діячів міністерства, мала суттєво допомогти закріпитись у регіоні. Вирішення проблеми ставилось в залежність від розв'язання єврейського питання. В документі зазначалося, що саме євреї займають панівні позиції у містах і «розв'язання єврейського питання на користь польського елемента в великій мірі впливає на досягнення чисельної переваги поляків» [15, 50].

На початку 1939 р. Міністерством закордонних справ було розроблено таємний проект «Головні напрямки еміграційної політики на територіях Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств». Зокрема, в документі пропонувалось посилити дії, щодо створення сприятливих для еміграції українців умов. Вже на початковому етапі, на територіях від Збруча і аж до етнічно польських теренів, передбачалося створити коридор на якому переважатиме польський елемент. Лінією, що буде стрижнем цих територій називалась залізниця Краків – Ярослав – Перемишль – Тернопіль. Згідно з «Головними напрямками...», еміграція мала бути двох типів: закордонною і континентальною. Перший з них пропонувалося застосовувати до українців, при одночасній забороні на виїзд до інших країн на постійне місце проживання полякам. Другий – це так звана тимчасова або «заробкова» еміграція, яку дозволялось застосовувати в першу чергу по відношенню до польського елемента. Поряд з еміграцією, як одним з заходів направлених на збільшення чисельності поляків на територіях Західної України, Міністерством закордонних справ було прийнято рішення про пропаганду і роз'яснення своєї політики на міжнародній арені. Тут, стосовно країн Західної Європи, пропаганда мала здійснюватись в двох напрямках. Перший – про нереальність українських прагнень, щодо незалежності, які базуються на отриманні її за рахунок від'єднання східних земель від Польщі. Другий – про помилковість переконання світового співтовариства, що Німеччина виношує плани направлені лише на експансію у східному напрямку і звернення уваги західних держав на такі ж проблеми з їхніми колоніями, з якими, на думку представників міністерства, вони обов'язково зіткнуться

Зазначалась також необхідність у налагодженні контактів з Ватиканом, який не підтримував репресивних дій щодо греко-католицької церкви. З цією метою до Риму було направлено віце-міністра Я. Шембека, на якого було покладено проведення переговорів на дану тему. Для успішності цієї акції передбачалась координація дій Міністерства закордонних справ і Міністерства релігійних визнань і суспільної опіки

Висловлювалось переконання й про те, що експансія на схід спокон віків робила Польщу могутньою державою. У міжвоєнний період ця концепція, хоч і частково, була представлена військовою колонізацією, а тому, на думку авторів документу, вона повинна продовжуватись, проте потрібно модернізувати форми та методи експансії [9, 94].

Слід зазначити, що перераховані вище ухвали лягли в основу «Проекту закону Ради міністрів в справі акції, направленої на посилення польського елемента у Східній Малополющі», прийнятого в березні 1939 р. на засіданні Ради міністрів [18, 390-477].

Згідно з «Проектом...», головною метою у політиці уряду було тісне об'єднання Східної Малополющі як з точки зору культури, так і економіки з теренами Речіпосполитої. В контексті запланованих дій передбачалося:

1. В галузі безпеки – збільшення кількості поліцейних відділів та їхнє кількісне і технічне підсилення, воєнізація служби лісництв і звільнення з посад лісників-українців, розширення комунікаційної сітки, зокрема телефонної мережі, з метою швидкого реагування на можливі безпорядки.

2. У відання Міністерства комунікації - Звільнення українців з посад на пошті та телеграфі, а також зі служб, функціонування яких пов'язане з розкладом руху поїздів, діяльністю важливих залізничних вузлів і т.д.

3. У містах – фінансова підтримка різного роду польських громадсько-політичних організацій, суворий контроль при підборі кандидатур на посади у адміністрації, критеріями якого були не лише професіоналізм, але й яскраво виражена пропольська позиція.

4. У галузі освіти – на територіях на захід від Сяну українські, а також двомовні школи переводились виключно на польську мову викладання.

5. На культурно-освітню акцію, направлену на полонізацію освіти і культури в межах Львівського, Станіславівського та Тернопільського воєводств планувалось перерахувати у 1939/40 рр. 50 тис. зл., у 1940/1941 і в 1941/1942рр. – по 65 тис. зл. З тією ж метою у бюджет Міністерства суспільної опіки на 1939/40 рр. передбачалось закласти 29,5 тис. зл. На 1940/41 рр. – 33 тис. зл. і в бюджет 1941/42 рр. – 36 тис. зл. [18, 396].

Акція, запланована ще в січні 1939 р. під назвою „Зміцнення польського елемента”, була направлена на придушення прагнень українців до незалежності і стосувалась теренів Східної Малополющі, проте на думку А. Хойновського, є всі підстави вважати, що подібного роду політику уряд збирався запровадити на територіях усіх східних воєводств [17, 238].

Важливим для розуміння глибинних причин, що впливали на майбутні стосунки між польською та українською сторонами, є аналіз дій останньої щодо українських національно-патріотичних сил, безпосередньо перед початком війни з Німеччиною. Зокрема, спецслужби намагались слідкувати за діяльністю українців не лише в самій Польщі але й за кордоном. Не дивлячись на це, польська офіційна влада не мала достовірної інформації про українсько-німецьку співпрацю, не мали поляки й своїх інформаторів з-поміж провідників ОУН. Проте, ще перед початком Другої світової війни, в липні – червні 1939 р. було проведено низку арештів серед провідних діячів ОУН, які потенційно могли б співпрацювати з німцями. Було ув'язнено близько 30-ти чоловік – активістів організації. В серпні 1939 року в польській пресі з'явився циркуляр Міністерства юстиції, в якому вказувалося на необхідність арешту «ненадійного українського елемента» з-поміж міської і сільської інтелігенції і ув'язнення його в таборі Береза Картузька [7, 14-15].

З 31-го серпня на 1-ше вересня 1939 року влада інтернувала кілька тисяч українців, що користувалися повагою та авторитетом в своїх колах. В основному це були представники греко-католицької церкви. Більшість з них було звільнено вже на початковому етапі військових дій, інших тримали в Зломові та Бережанах аж до 17 вересня 1939 р. Невідомо, наскільки ця акція допомогла в припиненні антипольських настроїв, які мали місце в вересні 1939 р., проте з впевненістю можна сказати, що вони викликали в широких колах українців не тільки страх, але й ненависть. Наслідком таких дій стали спорадичні напади на відступаючі польські частини, а також намагання помститися тим полякам, які кривдили українців до початку війни. Це явище не набрало масового характеру, проте окремі такі випадки мали місце. Наприклад, напад українців на загін польського війська 17-го вересня 1939 р. в маєтку Романівка Луцького повіту [164, 74].

Відбувалися також напади як на представників місцевої адміністрації, так і на їхні родини, яким українці намагались помститися за попередні кривди. Так, у вересні 1939 р. українцями було замордовано 28 польських родин у Славетині та Трошанці Бережанського повіту [152, 7-8]. Хаотичні антипольські виступи припинились через кілька тижнів після початку війни. На думку польського історика Б. Мусяла, протистояння припинила радянська влада, яка намагалася направити агресію українців лише проти польської інтелігенції. Водночас, не слід забувати, що українці, перебуваючи у стані очікування позитивних змін, які мали відбутись після приходу більшовиків, були вкрай розчаровані політикою нової влади, а тому, вже на початку 1940 р. прослідковувалися тенденції до налагодження взаємовідносин з поляками [9, 133].

Ставлення польського еміграційного уряду до української проблеми на початковому етапі війни було зумовлене: по-перше, історичними чинниками у взаємовідносинах двох народів, тобто уявленнями поляків про єдину, неподільну Річпосполиту «від моря до моря». По-друге, на це ставлення впливали довоєнні погляди поляків на те, хто такі українці, чого вони прагнуть і чи є їхні прагнення

корисними для польської держави. По-третє, важливу роль тут відіграла і офіційна позиція щодо поляків з боку українського національно-визвольного руху в особі Організації Українських Націоналістів. Слід відзначити, що свою політику стосовно української проблеми польська сторона вимушена була узгоджувати з планами західних держав (Франції, Англії та Німеччини), які часто просто не хотіли дратувати керівництво СРСР, тому що розуміли: головна мета – залучення СРСР до табору союзників.

Не зважаючи на те, що поляки не хотіли визнавати прав українців на створення своєї незалежної держави на території Західної України, представники уряду вбачали виняткову важливість у співпраці з українцями. Польська сторона усвідомлювала, що без вирішення української проблеми втримати західноукраїнські території в кордонах держави буде справою неможливою [8, 19].

Польський емігрантський уряд було створено наприкінці вересня 1939 р. у Франції. Спочатку він розташовувався у Парижі, згодом переїхав до Анжера, а після окупації Франції розгорнув свою діяльність у Лондоні. Очолив уряд генерал В. Сікорський. Вже 2-го листопада 1939-го р. він зобов'язав Раду міністрів вирішити проблему співпраці з Литвою, Білорусією та Україною [6, 56].

З метою розв'язання української проблеми було створено Комітет міністрів у справах краю (КСК). 13 листопада відбулось засідання Комітету у складі: голови – генерала Казимира Соснковського, міністрів – Олександра Ладося, Мар'яна Сейди, Яна Станьчика та віцеміністра з військових справ Мар'яна Кукеля.

Комітет Міністрів у Справах Краю ухвалив декларацію, яка побачила світ 28 листопада 1939 року. Цей документ самі поляки визначили як інструкцію у справі контактів з українською стороною. В ній говорилось про те, що уряд не тільки припускає можливість порозуміння з самостійницьким українським рухом, але й визнає потребу у створенні спільного фронту проти окупантів. Зазначалося, що польська сторона визнає можливість виникнення незалежної української держави і погодиться на найсміливіші пропозиції стосовно її східних кордонів. У інструкції підкреслювалося, що майбутня Україна і Польща будуть об'єднані у федерацію, в якій обидві сторони користуватимуться рівними правами. Згідно з положеннями документу, «проходження кордону між Польщею та Україною буде залежати від ступеня взаємопов'язаності федерального устрою». Гарантувалося й дотримання усіх принципів рівності, а також забезпечення української меншини в складі Польщі і польської в Україні „національними та культурними правами на принципах взаємності”.[15, 98.]

Резолюцію було передано прем'єру генералу Сікорському, проте він скептично поставився до можливості створення української держави на теренах „східних кресів” [8, 101], вважаючи Західну Україну „передпліям стратегічним.” [8, 97]. Тому було прийнято рішення про те, що резолюція відіграватиме лише роль директив у переговорах з українцями.

Офіційна декларація польського уряду від 18-го грудня 1939 р. не пішла далі загальних тверджень про справедливість та суспільну рівноправність національних меншин, котрі „приймали участь у боротьбі і залишилися вірними польській державі.” Ще трохи раніше, а саме 12-го грудня 1939 р. генерал К. Соснковський заявив: „Про відмову від Львова не може бути й мови. Важко уявити собі розв'язання справи інакше, як таке, що незалежна Україна постане за Збручем”.

Комітет у Справах Краю потребував для подальшої роботи над українською проблемою фінансової підтримки, про що звітував ген. Соснковський. Він виступив з проханням надати на потреби роботи над українським питанням одноразового кредиту в розмірі 100 тисяч і щомісячного в розмірі від 20 до 50 тисяч франків. Після обговорення його пропозиції було прийнято рішення про надання лише одноразового кредиту в 60 тисяч франків на вказані ним цілі [8, 127].

30-го листопада 1939 року було видано декрет президента Речіпосполитої В. Рачкевича про недійсність будь-яких законів, прийнятих окупаційною владою. Це стосувалось і кордонів польської держави. Тобто, на офіційному рівні польський уряд задекларував позицію неподільності кордонів Польщі [6, 179-180].

9-го грудня 1939 р. було скликано польську Національну раду у Парижі, в склад якої входило двадцять представників від різних політичних угруповань. Слід відзначити, що ще під час обговорення проблеми створення Національної Ради виникла дискусія про те, які політичні партії мають увійти до складу ради. Під час обговорення голова Ради Міністрів заявив, що потрібно підтримувати подальші контакти з польськими євреями. Міністр Я. Станьчик зазначив, що в разі утворення такої інституції, як Національна Рада, належить запросити до неї не тільки представників від євреїв, але також і українців [8, 91]. Вражаючим є той факт, що українців та білорусів, як представників слов'янських меншин, в Національній раді представлено не було.

Польський еміграційний уряд визначив основні стратегічні цілі своєї політики. Вони заключали в себе наступні положення:

- 1) Польща повинна здобути незалежність.

2) Територія Польщі після війни не повинна зменшитись.

3) Для зміцнення безпеки Польщі необхідно ліквідувати проблему Східної Пруссії Польська сторона намагалась усіляко підкреслювати, що лише уряд на еміграції має легітимне право на управління на територіях колишньої Речіпосполитої. Тому було виражено протест проти мобілізації до лав Червоної Армії, проведеної на теренах Західної України та Білорусії, мотивуючи це тим, що польське, українське і навіть частина єврейського населення цих територій саме в польському уряді бачить той осередок захисту, що вкаже, як належить вчиняти в тій ситуації [16, 139].

На засіданні Ради Міністрів від 2-го січня 1940 року піднімалось питання про офіційну реакцію польського уряду на мобілізацію колишніх громадян Польщі до лав Червоної Армії. Міністр генерал К.Соснковський представив Раді міністрів три альтернативні варіанти дій, з яких один мав бути прийнятий і переданий до краю як висхідна точка діяльності. Соснковський зазначив, що уряд може пропонувати: по-перше – енергійний виступ краю проти побору, по-друге – масове ухиляння від побору, по-третє – піддатись побору [9, 140].

Було прийнято ухвалу, в якій говорилось про те, що польський уряд виражає протест проти незаконного примушення громадян Польщі до виконання громадянських обов'язків по відношенню до Радянського Союзу. Вона також містила у собі таємні пункти в яких зазначалося, що польський уряд відкидає на даному етапі можливість збройного повстання, бо воно вимагає більш ретельнішої підготовки та довшого часу, і за існуючих умов викличе масу репресій радянської влади проти мирного населення [6, 140]. Підкреслювалася необхідність пришвидшення евакуації з східних теренів та окреслення тих категорій людей, які першочергово мусять перейти кордон, а тим, хто все ще залишається в краї, не зголошуватися до служби в радянській армії, створювати диверсійні групи з метою здійснення саботажу проти військових поставок нафти та бензину з Румунії до Німеччини. Крім того, зазначалося, що потрібно вимагати від офіційної влади Румунії та Угорщини здійснити заходи по збільшенню прийому біженців [18; 140-141].

Уряд продовжував працювати і над створенням свого війська, до якого намагався залучити українців. З даного приводу виникла суперечка з французами. Польська сторона висловлювала занепокоєння тим, що українці не підуть до лав її війська, а вступатимуть до іноземного легіону. На що французи відповіли, що вони мобілізують до цієї військової формації лише тих українців, які не зголосяться вступати до польських збройних сил [9, 202-203].

Водночас представники ОУН вели активну пропаганду проти того, щоб українці вступали до польського війська, як альтернативу вони пропонували Французький Легіон. Протоколи Ради Міністрів свідчать про те, що ця агітація була успішною [5, 49].

Уряд Сікорського, в першу чергу, звернув свою увагу на новостворений уряд УНР, до якого увійшли представники петлюрівських кіл на чолі з О. Шульгіним та ген. О. Удовиченком. Поляки знали про те, що уряд Шульгіна не має достатнього впливу серед українців, як на еміграції, так і в Західній Україні. Тому його представникам було доручено налагодити контакти з українськими політичними силами, такими як ОУН, УНДО та українськими соціал-демократами (УСДРП). Український комітет у Парижі з цією метою розгорнув активну діяльність серед української еміграції. На сторінках «Тризуба» О. Шульгін писав: «якщо українці хочуть досягти своєї головної мети – отримати незалежність, вони мусять виступити єдиним фронтом разом з союзниками проти окупантів. До їх думки будуть прислухатися лише тоді, коли вони об'єднаються, а їхні інтереси представлятиме український або ж загальноеміграційний український комітет, який і потрібно створити для цієї мети» [6, 27]. На думку О. Шульгіна, українцям необхідно також заручитися підтримкою зі сторони урядів країн світу не тільки у боротьбі проти Польщі чи СРСР за свої права, але й проти тих хто буде після війни контролювати перерозподіл світу.

Для налагодження українсько-польських стосунків Український комітет у Парижі пропонував: припинити чвари між лідерами українського національно-визвольного руху, усунути, як несуттєві, суперечки щодо майбутнього устрою України, здійснювати зовнішньополітичну орієнтацію усіх українських партій та угруповань на союзників, досягти остаточного порозуміння з польською стороною «як необхідного чинника для спільної боротьби з найбільшим ворогом українців – Москвою», здійснювати вирішення усіх спірних українсько-польських питань, зокрема проблему майбутніх спільних кордонів, «у атмосфері взаємних поступок, доброї волі та розуміння вищої мети».

Як бачимо в даних постулатах, окрім закликів до об'єднання, чітко прослідковується позиція, побудована на засадах «прометеїзму», тобто спільної боротьби поневолених народів проти Москви, але в такому випадку це давало право полякам стояти на своїх позиціях – українська держава має право на існування, але лише на теренах УРСР. Вони вже на початковому етапі війни зайняли чітку позицію щодо української проблеми і ні в якому разі не припускали можливості створення незалежної української держави на західноукраїнських територіях.

Слід зазначити, що загальноукраїнський комітет, який би представляв усі політичні сили українського національно-визвольного руху, створити так і не вдалось. Безрезультатно закінчились переговори у Римі з керівником ОУН А. Мельником, якому було запропоновано долучитися до Українського комітету і підписати антинімецьку декларацію, проте він відмовився, заявивши, що вірить у перемогу Німеччини

Головна мета контактів з українською стороною полягала в тому, щоб залучити розрізнені українські угруповання до боротьби з Німеччиною і виступити спільним фронтом проти окупантів. Іншими словами, польська сторона наголошувала на тому, що для того аби сісти за стіл переговорів з українцями останні мали б об'єднатись, але метою об'єднання українського руху було використання цього руху для своїх цілей – боротьби з Німеччиною.

На міжнародному рівні неодноразово обговорювались проблеми кордонів. Наприклад під час однієї з перших поїздок до Англії генерала В.Сікорського, в ролі прем'єра польського уряду, яка відбулася 14–20 листопада 1939 р. Під час розмови з Н.Чемберленом, Сікорський наголосив на тому, що на захоплених Радянським Союзом територіях мешкає понад 5 млн. поляків, стільки ж українців, 1,5 млн. білорусів, 1,5 млн. євреїв і жодного росіянина. Він відмітив, що ніхто з тих народів не хоче бути включений до складу Росії, а тому будь які територіальні претензії є дикими і безпідставними [8, 96].

У травні 1940 р. українське питання розглядалось на Белградській конференції, у якій брали участь представники польського уряду, коменданти баз зв'язку з окупованими територіями і окремі члени польського підпілля з Варшави та Львова. У пункті про „ставлення українців до польської справи” зазначалося: «на тлі розчарування політикою більшовиків настав поворот у симпатіях з боку українців в пронимецькому напрямку. Ставлення до поляків було і залишається ворожим, бо українці сподіваються на створення в тій чи іншій формі Самостійної України» [6, 253].

Стосовно взаємовідносин з українською стороною на місцях, то тут еміграційний уряд суворо заборонив давати українцям будь-які зобов'язання політичного чи військового характеру, а контакти з ними мали здійснюватись лише на інформаційному рівні. Будь-які рішення стосовно тієї чи іншої проблеми лежали в межах компетенції уряду [18, 309].

На початку 1940 року, коли в середовищі польського уряду ширились сподівання на можливість війни між союзниками та СРСР. З'явилось чимало опрацювань, присвячених врегулюванню українського питання за рахунок розпаду Радянського Союзу. В одному з таких планів читаємо: «Метою організації і підтримки українського збройного руху на Київщині і за Дніпром має бути:

- а) диверсія у глибокому тилу більшовицької армії;
- б) можливий розпад Росії на окремі національно-державні утворення;
- в) можливе утворення української держави на Надніпрянщині».

Далі в даному документі підкреслювалося, що саме Польща зацікавлена проводити таку акцію самостійно, щоб занепад більшовизму ставився їй в заслугу. На думку автора, на чолі українських відділів мали стояти поляки, а сама збройна боротьба повинна була виглядати «як боротьба проти ГПУ, комуністичної партії та безбожників, а не проти радянського солдата». Загальний напрямок усього руху мав розпочатися з теренів Румунії – середня Бессарабія, а далі перекинутися на Черкаси і згодом або на Східну Малопольщу, або на Крим, Дон і Кубань. Слід відзначити, що даний план був далеким від реальної ситуації, але свідчив, що прихильників ідеї прометеїзму серед польських урядових кіл не меншало [9; 123].

Українська проблема викликала постійні дискусії на засіданнях Ради міністрів, іноді доходило навіть до критики попередньої політики польського уряду, але офіційного ставлення до українського питання уряд не висловив. Так, на засіданні Ради міністрів від 8-го травня 1940 р. таке обговорення проблеми меншин вилилось в суперечку, в першу чергу, навколо українського питання. Спочатку обговорення відбувалось навколо політики уряду в разі війни між альянтами та СРСР. Всі члени Ради погоджувались з тим, що українське питання набере визначальної актуальності саме у випадку війни з Росією. З промовою виступив міністр Станьчик, який заявив, що потрібно нарешті зайняти відважну позицію в цій справі, а також відмовитись від варварських санкцій практикованих, проти українців. Крім того, він виступив з критикою націоналістичних поглядів щодо української проблеми зі сторони міністра М. Сейди, назвавши його позицію стосовно українців «не приєднаним націоналізмом народівців» [8, 286].

Слід зазначити, що погляди польських еміграційних кіл на українську проблему різнились між собою. Перша частина (а це були люди наближені до головнокомандуючого) вважала, що в українській справі потрібно дотримуватись обережності, зайняти вичікувальну позицію, а також зважати на думку союзників щодо політичних поступок, які стосувались відносин Польща – Росія – Україна. Ще одна група, до якої належали представники різних політичних поглядів, але в більшості пілсудчики, стояла

на позиції повернення до політики федералізму та необхідності утворення української держави, проте за Збручем.

Ендеки та їх прихильники були категорично проти утворення будь-якої української держави, вважаючи визначальними російський і польський народи і ствержуючи, що незалежна Україна не гарантуватиме безпеки польській державі і постійно нагадуватиме про Волинь і Галичину.

Про постійні дискусії та обговорення наболілої проблеми свідчать аналітичні опрацювання представників різних політичних угруповань, які займали провідні посади в новоствореному уряді. Цікавим, наприклад, є рапорт Другого відділу головного командування від 29-го лютого 1940 р. В ньому зазначалось, що настала ситуація потепління в польсько-українських стосунках. Причина цього вбачалася: по-перше, в розчаруванні українців у політиці радянської влади, по-друге, в тому, що сподівання на Берлін не дали жодних результатів і саме ці чинники створювали сприятливі умови для пропаганди українсько-польського зближення та проведення двосторонніх переговорів на цю тему.

Стосовно ОУН висловлювалася думка про те, що вона переживає важку кризу, а це неминуче призведе до втрати політичного впливу серед основної маси українського населення. Зазначалося також, що українцям, особливо старшої генерації, важко звикнути з думкою про швидку переорієнтацію на співпрацю з Польщею. Тим більше, що сам польський уряд не спромігся до того часу зайняти чітке офіційне становище щодо української проблеми, а його склад має яскраве націоналістичне забарвлення, створюючи тим самим недовіру серед українських діячів. На основі таких розмірковувань робився висновок про те, що уряду потрібно в першу чергу взяти в свої руки ініціативу у розв'язанні української проблеми на державному рівні, протидіяти радянській та німецькій пропаганді, а також включити до свого складу представника від поміркованої частини українців [11, 18].

Важливими для з'ясування різних поглядів та думок, які висловлювались є аналіз двох опрацювань, що стосувались українського питання. Їх авторами були: референт з міжнародних справ О. Гурка та доктор Б. Лонгхампс де Бер'є, які займали діаметрально-протилежні позиції. О. Гурка вважав, що приймаючи до уваги реальну можливість війни між СРСР та Францією і Англією, ніхто не придумав іншого способу воювати з Росією, крім підняття українського питання. Він також звернув увагу на те, що не дивлячись на відсутність належного висвітлення української проблеми в англійській та французькій пресі, будь-який французький чи англійський політик був ознайомлений з цією проблемою і розумів драгістичність даного питання для поляків, а тому, з огляду на міжнародну ситуацію, на його думку, і французи, і англійці зайняли вичікувальну позицію [9; 345].

Приводячи такі аргументи О. Гурка зазначав: «УНДО разом з петлюрівцями протягом 20-х років завжди було польським інструментом, а тому саме з цими політичними силами потрібно співпрацювати. При підтримці польського уряду вони не тільки здатні протистояти ОУН, але й організувати диверсійно-революційну роботу на теренах Волині та Галичини». Слід зазначити, що його аргументи не враховували ситуації, яка склалася на теренах Західної України, адже ні УНДО ні уряд УНР не мали реального впливу серед широкого українського загалу.

У своєму рефераті автор звертав також увагу й на те, що ОУН не має жодного впливу на теренах УРСР, на відміну від представників уряду УНР, яких, принаймні, знають. Щодо політики Франції та Англії, то вони повинні були не тільки підтримувати Український Комітет, але й намагатись компрометувати ОУН. Яскравим показником зацікавленості цих урядів в українському питанні, на його думку, вважалось те, наскільки французи та англійці будуть наполягати на створенні українських військових формувань [5, 27].

Діаметрально протилежну точку зору зайняв доктор Б. Лонгхампс. Він піддав сумніву можливість війни з Росією, виходячи з того, що настрої серед французького та англійського суспільств направлені на війну проти Німеччини. Ним підкреслювалася хибність тез О. Гурки про першочерговість українського питання, а також про те, що іншого способу боротьби з Росією, крім підняття української проблеми, не існувало. Головним аргументом Лонгхампса було твердження про те, що Росію потрібно розкласти з середини, підтримуючи там революційні тенденції, і тоді склався б стан речей, тотожний з ситуацією, що мала місце у 1917 році – українське питання відійшло б на задній план, а першочерговість польського питання залишилась би. Кидається у вічі протилежність поглядів О. Гурки та Б. Лонгхампса щодо утворення української держави. На думку першого Польща мала бути сильно зацікавлена у її виникненні. Східні кордони, згідно з його проектом, повинні були після війни підлягати певним змінам, а окремі території увійшли б до складу майбутньої незалежної України, тобто передбачалася можливість певних територіальних поступок на користь українців. О. Гурка підкреслював також, що уряд Польщі повинен був вже на початку 1940 р. «видати прокламацію про визнання та підтримку незалежної української держави» [18, 324].

Доктор Лонгхампс, навпаки, вважав, що незалежна Україна була б значно небезпечнішим сусідом, ніж Росія, а східні кордони Речіпосполитої з 1-го вересня 1939 р., згідно з його переконанням, не

повинні були підлягати жодним змінам. Він підкреслював: уряд Речіпосполитої не мав права і не повинен був видавати жодних відозв, що стосувалися б незалежності України. Найкращою методикою у переговорах з українцями було „не йти на поступки і не вдаватися до жодних дискусій”, а союзники, що проводили переговори з українцями – громадянами Польщі стосовно територій, які входили до складу Речіпосполитої виявляли нелояльне ставлення до Польщі .

Вищезгадані опрацювання викликали дискусію в польських урядових колах. На основі вищенаведених тез збудував свій реферат ще один діяч уряду Л. Гродліцький. У «Зауваженнях» щодо опрацювань О. Гурки та Б. Лонгхемпса він зазначав, що ситуація навколо Західної України після війни може розвиватись в трьох напрямках:

1. Ці території будуть повернені до складу Польщі.
2. Вони можуть увійти до складу ймовірної української держави.
3. Території Західної України потраплять під владу Росії.

Л. Гродліцький вважав, що Польща зацікавлена у створенні української держави і повинна намагатися досягнути цієї мети вже зараз, на час 1940 р., проте підтримка ця має бути на негласному рівні, оскільки відкрите маніфестування прав українців на незалежність може зашкодити самій польській державі. До того ж ситуація на міжнародній арені, на його думку, не сприяла такій позиції, адже українські терени не належали ні Польщі, ні Україні [7, 53]. Автор документу навіть пропонував визнати українську державу на українських національних територіях, що входили до складу СРСР та Польщі, поступитися Україні Волиню, частиною Полісся та частиною Станіславівського і Тернопільського воєводств. Він підкреслював, що потрібно погодитися на еміграцію польського населення з територій, що залишаться у складі України, а також на еміграцію українського населення з територій, які залишаться у складі Польщі. Крім того, необхідно запевнити, що Річпосполита не буде займатися долею польського населення з територій, які увійдуть до складу України, «а його асиміляцію українським народом та греко-католицькою церквою вважатиме за цілком натуральну» [3, 53-54].

На його думку, українці, з свого боку, також повинні піти на певні поступки. А саме: визнати суверенність польської держави та народу на територіях, які залишаться у складі Польщі а також українсько-польських кордонів, погодитися на еміграцію українського населення з Польщі на Україну і польського з теренів, що відійдуть останній, на територію Польщі, гарантувати, що Україна не буде піклуватися про долю українського населення, яке залишиться на польських територіях, «а його асиміляцію польським народом і католицькою церквою буде вважати цілком натуральною» [6, 54-55].

Польський уряд намагався також стежити і за тим, хто прибуває з краю на еміграцію, аби володіти реальною інформацією про українців, які приїжджають до Франції. Зокрема, «Рішенням у справі осіб, прибуваючих з Краю», прийнятим урядом 21-го січня 1940 р., на польські еміграційні служби покладалось завдання скласти списки осіб, що прибувають з краю. Особливо це стосувалось відомих громадських діячів, представників політичних партій та й взагалі будь-кого, хто мав хоча б найменший вплив серед українців. Такі списки наказувалося відправляти телеграфом до Президії Ради Міністрів на ім'я С. Кота.

Представники польського руху опору розуміли: для налагодження співпраці з українцями, потрібно, щоб останні виступили спільним фронтом. Усвідомлювали вони також і те, що в цій справі потрібно не лише заручитися підтримкою з боку союзників, але й позбавитись так званого «комплексу захисників Львова» з усіма його негативними наслідками. Мається на увазі пам'ять серед окремих представників польського уряду про війну з українцями за Львів у 1919 р.

На це звертав увагу референт уряду К. Чарковський-Голейовський у своєму «Меморіалі» до віце-міністра з військових справ М. Кукеля. На його думку, представники такого типу мислення робили висновки, послуговуючись своїм власним досвідом, нехтуючи тим самим реалії, що постали в період польсько-німецької війни [9, 41]. Ще один негативний момент, який стояв на перешкоді порозуміння автор бачив у поєднанні вищезазначеного чинника з негативним ставленням до українців польських правих партій націоналістичного спрямування, які мали неабиякий вплив серед польського населення Західної України, і не тільки не визнавали існування українського народу, але й заперечували саме існування слова «український», не говорячи вже про визнання прагнень українців до самовизначення [7, 41].

Уже в травні 1940 року К. Чарковський-Голейовський пропонував уряду оголосити, що Польща прагне закінчити українсько-польську суперечку, «базуючись на засадах Люблінської унії та Гадяцької угоди». Крім того, вона повинна була засвідчити, що території Волині і Східної Малопольщі є спільною власністю українців та поляків і хоч вони мішані за своїм характером, проте це невід'ємна частина Польщі [9; 11-15].

Водночас підкреслювалась необхідність оголошення автономії цих територій з застереженням, що закордонна політика, військо і фінанси повинні бути прерогативою польського уряду. Усі інші питання мали бути вирішені згідно з прагненнями місцевого населення, при справедливому і рівноправному забезпеченні інтересів обох народів. Пропонувалося також утворити відділи української національної

самооборони, з власним прапором, вищим командуванням та офіцерами, у складі польського війська у Франції.

Після поразки Франції польський уряд переїхав до Англії. Умови в яких йому довелося працювати були набагато складнішими за попередні. Фактично він вимушений був заново налагоджувати роботу, а тому проекти щодо розв'язання українського питання було відкладено на невизначений період. Уряд однак підкреслював: українська проблема залишається внутрішнім питанням і вирішуватимуть її лише польські політики. Водночас відбуваються зміни позиції уряду щодо СРСР, який Сікорський почав розглядати як можливого майбутнього союзника Великобританії.

При такому розгортанні подій прометеїстські плани були просто нереальними. Цікавим є те, що тепер розв'язання української проблеми, з одного боку, розглядалося на тлі можливого порозуміння з Радянським Союзом, а, з іншого, офіційною позицією уряду була теорія двох ворогів Польщі: Німеччини та СРСР.

У інструкції ген. К.Сосновського для ген. С. Ровецького від 3-го листопада 1940 р. підтверджувалась попередня позиція польської сторони стосовно взаємовідносин з українцями і литовцями. Підкреслювалась необхідність обережної позиції у контактах з ними і заборона будь-яких політичних чи військових обіцянок з польського боку. Контакти мали носити суто інформаційний характер, а остаточні рішення вважались виключно прерогативою уряду [8, 309]. У документі також зазначалося, що кордони радянської окупації не мали під собою жодних етнографічних підстав. Захоплення «східних кресів» розцінювалось не як визволення, а як загарбання теренів, що віками належали до Польщі, і прагнення уярмити проживаючі там народи. Підкреслювалося також, що на відміну від СРСР, Польща забезпечить цим народам національні права. Підставою польсько-радянського порозуміння вважалась непорушність кордонів до вересня 1939 р. Лише за таких умов Польща зобов'язувалась не здійснювати жодних спроб направлених на розпад Радянського Союзу [8, 318].

Список використаних джерел

1. Fond R-35 – Hubernatorstvo dystryktu “Halitsiia” u Lvovi Heneral Hubernatorstva 1941-1944. Opys 12. Sprava 17.
2. Fond R-221 – Lvivska oblasna Rada deputativ trudiashchych i yii vykonavchyi komitet (1939-1941, 1944). Opys 1. Spravy: 1, 2, 4, 5, 311; Opys 2. Spravy: 19, 22, 24, 25.
3. Bila Knyha OUN. Bunt Bandery – Yary – Habrusevycha. –Rym, 1941. –135 s.
4. Bilas I. Represyivno-karalna systema v Ukraini 1917-1953. Kn. druha. Dokumenty i materialy. –K.: Lybid – Viisko Ukrainy, 1994. –288 s.
5. Borotba za vozziednannia Zakhidnoi Ukrainy z Ukrainskoiu RSR 1917-1939. Zbirnyk dokumentiv ta materialiv. –K.: Naukova dumka, 1979. –557 s.
6. 6. Hod kryzysa, 1938-1939. Dokumenty u materyaly. V 2-kh tomakh. T.2. –M., 1990. –321 s.
7. Dva etapy. –Toronto, Ontario. Tsentralne biuro Lihy Vyzvolennia Ukrainy, 1950. –31 s.
8. Deportatsii. Zakhidni zemli Ukrainy kintsia 30-kh – pochatku 50-kh rr. Dokumenty, materialy, spohady. (U trokh tomakh). T.1. 1939-1945rr., –Lviv, 1996. –750 s.
9. Dokumenty u materyaly kanuna vtoroi myrovoi voiny 1937-1939 v dvukh tomakh. –T.2. Yanvar – avhust 1939 h. Pod redaktsyei A.Bondarenko, Y.Zemskoho. – M.: Polytyzdat, 1981. –415 s.
10. Dokumenty u materyaly kanuna vtoroi myrovoi voiny u dvukh tomakh. T.2. Arkhyv Dyrksena (1938-1939 hh.). –M.: Hozyzdat polyt-y lyt-ty, 1948. –287 s.
11. Zhyttia i smert polkovnyka Ye.Konovaltsia. Dokumenty, materialy, spohady, shchodennyky, lysty, fotohrafii. –Lviv, 1993. –515 s.
12. Z istorii revoliutsiinoho rukhu u Lvovi. 1917-1939. Dokumenty i materialy. –Lviv: Knyzhkovo-zhurnalne vydavnytstvo, 1957. –797 s.
13. I nasha chastka v peremozi. Dokumentalni narysy, statti, arkhivni dokumenty i materialy. –Lviv: Kameniar, 1987. –152s.
14. Istoriia Lvova v dokumentakh i materialakh. –K.: Naukova dumka, 1986. –420 s.
15. Kosyk V. Rozkol OUN 1939-1940. Zbirnyk dokumentiv. –Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet im.I.Franka; Instytut ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha NAN Ukrainy, 1997. –134 s.
16. Kosyk V. Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. Zbirnyk nimetskykh arkhivnykh materialiv (1942-1943). T.3. –Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet im.I.Franka; Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M.Hrushevskoho NAN Ukrainy; Instytut ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha NAN Ukrainy, 1999. –382 s.
17. Kosyk V. Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. Zbirnyk nimetskykh arkhivnykh materialiv (1944-1945). T. 4. –Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im.I.Franka; Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta

dzhereloznavstva im. M.Hrushevskoho NAN Ukrainy; Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2000. –367s

18.Kosyk V. Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini. – Paryzh-Niu-York-Lviv: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka u Lvovi, Ukrainoznavcha biblioteka NTSh, 1993. –659 s.

УДК 94(477)161.2 + 372.48«196»

Дмитро Малезик

ДІЯЛЬНІСТЬ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ІЗ РОЗВ'ЯЗАННЯ МОВНОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1960-Х РР.

У статті розкрито основні заходи і методи протидії творчої інтелігенції русифікаторській політиці партійно-радянського керівництва в УРСР. Метою статті визначено висвітлення протиріч у національній політиці СРСР в 1960-ті рр. Значну увагу приділено наслідкам освітньої реформи 1959 р. та реакції на неї представників творчої інтелігенції. Досліджено заходи літераторів і митців щодо розширення сфери вжитку української мови.

Ключові слова: творча інтелігенція, національна політика, русифікація, «відлига».

The article deals with the activity of Ukrainian artistic intelligentsia on the extension of using Ukrainian language.

Based on the analysis of different historical sources, such as documents, editorial articles, memoir and scientific literature, the main measures of artistic intelligentsia has been analyzed.

First intelligentsia's steps to resist the policy of Russification has been made during the discussion of Educational Law, which let the parents to choose the language of education. After the adoption of the Educational law in 1959 and intensification of the Russification course, representatives of the artistic intelligentsia did not stop the struggle to expand using the Ukrainian language.

Special attention has been given to the conference of Culture of Ukrainian Language, which held in Kyiv in 1963. The most important consequences of the conference has been made.

Some representatives of the artistic intelligentsia tried to spread dissatisfaction with the practice of national policy of Soviet authority.

The author has made a conclusion that the representatives of artistic intelligentsia in the 1960's became active participants in the social life of the Ukrainian SSR, opposing the Russification national policy of the Communist Party. Thanks to their activities the Russification policy of the Soviet authorities has been delayed, main measures on the issue of spreading of Ukrainian language using has been made.

Keywords: artistic intelligentsia, national policy, Russification, 'Khrushchev's Thaw'.

Питання вільного розвитку національної мови тривалий час гостро стояло в українському суспільстві. Не став винятком і період 1960-х рр., протягом якого відбулась зміна політичного курсу держави і посилення русифікаторської політики. Активну участь у розв'язанні мовної проблеми відіграла українська творча інтелігенція, яка усвідомлювала важливість збереження національної мови. Разом з тим в мистецькому середовищі відбулося усвідомлення власного мистецтва як одного з дієвих засобів протистояння політиці тотальної ідеологізації творчого життя в республіці.

Окремі аспекти поставленої проблеми знайшли відображення у працях вітчизняних істориків О. Бажана [1-2], В. Барана [3], О. Заплотинської [6], Г. Касьянова [7], Ю. Курносова [8], О. Муратової, А. Русначенка [10] та ін. Проте, комплексна наукова роботи із поставленої проблеми досі відсутня, що посилює актуальність нашої розвідки.

Метою статті є висвітлення діяльності творчої інтелігенції Української РСР із розширення сфери вжитку української мови в 1960-х рр.

На початку 1960-х рр., внаслідок часткової лібералізації суспільного та культурного життя частина українських митців поступово відходить від принципів соцреалізму у своїй творчості. Разом з тим помітно підвищується інтерес до вивчення національної політики в Україні, прагнення самостійно розібратися в різних подіях суспільно-політичного й культурного життя періоду культу особи. Одним із найбільш нагальних питань для творчої інтелігенції стало протистояння русифікаторській політиці партійно-радянського керівництва.

Процеси лібералізації суспільства в добу хрущовської відлиги не зачепили основних засад радянської мовно-культурної політики. Русифікація населення союзних республік залишалась її головним завданням, а відтак у відповідних загальносоюзних інституціях у 1950–1960-х рр. перейшли

З М І С Т

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Федоришин Микола

ПІВНІЧНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА
У СЕРЕДИНІ XII СТОЛІТТЯ 3

Паславська Наталія

КЕРІВНИЦТВО КРАВЕЦЬКОЇ КОРПОРАЦІЇ ЛЬВОВА В XVI-XVIII СТ.:
ЦЕХМІСТРИ, СТОЛОВІ ТА СТАРШІ МАЙСТРИ 8

Смерека Богдан

ВОЛОЦА – ЛУЦА – КОРИТКІВ: ДО ІСТОРІЇ ДВОХ НЕВДАЛИХ ЛОКАЦІЙ
ОДНОГО МІСТЕЧКА В ПЕРЕМИШЛЬСЬКІЙ ЗЕМЛІ В XVII СТ. 12

Гурбик Андрій

КОЗАЦЬКА ЗВИЧАЄВО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ
РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО- КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 21

Шеретюк Руслана, Стоколос Надія

МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ЧЕРНЕЧИХ ОРДЕНІВ
НА ТЕРЕНАХ ВОЛИНИ (XVII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.):
СУТНІСТЬ, СПРЯМОВАНІСТЬ, НАСЛІДКИ 27

Візитів Юлія, Рогожина Катерина

ВИБРАНІ ОСОБИСТОСТІ: УКРАЇНСЬКІ КАРТВЕЛІ ДОБИ РОМАНТИЗМУ
(XVIII–XIX СТОЛІТТЯ) 33

Мартинчук Світлана

КУСТАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ВОЛИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ. 39

Самчук Тарас

МУЗИЧНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ
СВ. ВОЛОДИМИРА (1834–1863) 47

Проців Олег

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗВЕДЕННЯ РАКІВ У ГАЛИЧИНІ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ 52

Левчук Ірина

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРОСВІТНИЦЬКО-ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВОЛИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. 57

Прищепя Олена

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ В ПРИШВИДШЕННІ ТЕМПІВ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
ПОВІТОВИХ МІСТ ТА МІСТЕЧОК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) 62

Галуха Любов РОЗВИТОК ЧОРНОСОТЕННОГО РУХУ НА ВОЛИНІ 1905–1914 рр.: РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ	69
Давидюк Руслана, Микитюк Тетяна «ПОВОРОТНИЦТВО» ДО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: РОЛЬ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ФАКТОРА	74
Бородинська Ліна ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА МАРЦИНКОВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ СПІЛЬНОТ	82
Павлова Олександра «КИЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ» КИЇВСЬКИЙ УКРІПЛЕНИЙ РАЙОН. ЛІНІЇ УКРІПЛЕНЬ КИЄВА, СТВОРЕНИХ 1929–1941 РОКАХ	88
Карпуніна Тетяна, Одарчук Тетяна УКРАЇНА В ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	91
Малежик Дмитро ДІЯЛЬНІСТЬ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ІЗ РОЗВ'ЯЗАННЯ МОВНОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1960-х рр.	101
Грубінко Андрій ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	105
Ліннік Юрій МОДЕЛЬ СПІВІСНУВАННЯ АВТОКЕФАЛЬНИХ ЦЕРКОВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД)	110
Томчук Любов ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНКИ В КУЛЬТУРІ	113
РОЗДІЛ 2.	
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	
Озимчук Олег СТРАТЕГІЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ У ФРАНЦІЮ (1346-1347) АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ ЕДУАРДА III	117
Константинов Валентин СИТУАЦІЯ МОЛДАВСЬКОГО КНЯЖЕСТВА В КОНЦЕ 1615 НАЧАЛЕ 1616 ГОДА	123
Ціватий Вячеслав ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ФІНАЛ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ (1618–1648): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ	127

Кукса Александр БЕЛАРУСЬ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ П. СКОРОПАДСКОГО	135
Щавлінський Микола БІЛОРУСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА І РОЗВИТОК БІЛОРУСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В 1918 РОЦІ	138
Хахула Любомир 1918 РІК В УКРАЇНІ З ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (1989–2015)	143
Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна КОРАН ТА ЕТИЧНІ ПРИПИСИ ІСЛАМУ	148
Срібняк Ігор ВСЕУКРАЇНЬСЬКА СПІЛКА ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ УНР У ПОЛЬЩІ: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕБІГ КОНФЛІКТУ МІЖ ЦЕНТРАЛЬНИМ ПРАВЛІННЯМ ТА ТАБОРОВИМИ ФІЛІЯМИ (1923 р.)	152
Науменко Олена РЕПАТРІАЦІЯ ГРОМАДЯН СРСР З ТАБОРІВ DPs: НАПРАЦЮВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД (1944–1946 рр)	157
Опанасюк Тетяна РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1989 – ПОЧАТОК 1991 рр.)	162
Панченко Андрій ПАРТІЇ, «ВИСІВ У ПОВІТРІ» НА ПОРОЗІ ОДНОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ БССР	167
Мартинчук Інна РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)	171
Олюнина Ирина РАЗВИТИЕ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ПРИГРАНИЧНЫХ РАЙОНАХ БЕЛАРУСИ И УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	179
Сєвєрова Ольга, Биков Александр ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО МІФУ	182
Санжаревський Олег ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ В КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ	186
РОЗДІЛ 3.	
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Прищєна Богдан ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАБУДОВА МІСТА РІВНОГО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІ – НА ПОЧАТКУ ХVІІ СТ.	191

<i>Антипчук Надія</i> МАЛОДОСЛІДЖЕНИЙ КРАЙ В ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНИ	204
<i>Михальчук Роман</i> ПРОДАЖ МАЙНА ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ В КОСТОПІЛЬСЬКИЙ МІСЬКІЙ УПРАВІ	209
<i>Алексійчук Лариса</i> САНІТАРНИЙ ПУНКТ / ШПИТАЛЬ ВОЄННОЇ ОКРУГИ «ЗАГРАВА» У СЕЛІ ТИННЕ НА САРНЕНЩИНІ	214
<i>Данильчук Віталіна</i> ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У МІСТІ РІВНЕ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	219
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
<i>Блануца Андрій</i> ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЗЕМЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	226
РОЗДІЛ 5. РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
<i>Шеретюк Валерій</i> ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ НА ФЕНОМЕН «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» 1968 р. (Рец.: Криза комуністичної системи в Чехословаччині: «Празька весна» 1968 р. та утвердження режиму «нормалізації»: монографія / Р. М. Постоловський, І. О. Десятничук, А. В. Слесаренко, І. В. Філіпчук; за ред. Р. М. Постоловського. – Рівне: Видавець О.Зень, 2018. – 240 с.: іл.)	234

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 30.11.2018 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Замовлення № 226/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. – Вип. 30. – Рівне, 2018. – 241 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018